

КИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР БОЗОРИНИНГ ИҚТИСОДИЁТДАГИ ЎРНИ ВА УНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

Жасур Латипбоевич Саидов

Тошкент давлат иқтисодиёт университети Молия кафедраси ассистенти

E-mail: lsaidov@tsue.uz

ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Volume: 1 Issue: 5 DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss5/a11	Ушбу мақола иқтисодиётдаги кимматли қоғозлар бозорининг муҳим роли ва унинг ривожланиш динамикасини ўрганади. Кимматли қоғозлар бозори, молия тизимининг муҳим қисми сифатида, корпорациялар ва инвесторлар ўртасида капитални тақсимлашга ёрдам беради ва иқтисодий ўсиш ва барқарорликка таъсир кўрсатади. Тадқиқот бозорнинг тарихий ва жорий трендларини таҳлил қилади, муҳим ўзгаришлар ва ютуқларни таъкидлайди. Шунингдек, кимматли қоғозлар бозорининг макро ва микроиқтисодиёт микёсидаги таъсирини баҳолайди, жумладан иш билан таъминлаш, инвестициялар ва умумий иқтисодий ривожланишга қўшган ҳиссасини. Тадқиқот натижалари кимматли қоғозлар бозорининг аҳамияти ва иқтисодий янги тушунчаларни беради.
KEYWORDS	<i>қимматли қоғозлар бозори, иқтисодий ривожланиш, капитал тақсими, корпоратив молиялаштириш, инвестициялар, иқтисодий барқарорлик, бозор трендлари, иш билан таъминлаш.</i>

Кириш

Иқтисодиётнинг мураккаб ва динамик тузилмасида кимматли қоғозлар бозори муҳим рол ўйнайди. Бу бозор корпорациялар, инвесторлар ва давлат органлари ўртасидаги молиявий ресурсларни тақсимлашнинг асосий механизмларидан бири ҳисобланади. Кимматли қоғозлар бозорининг самарадорлиги ва барқарорлиги иқтисодиётнинг умумий аҳолига бевосита таъсир кўрсатади.

Бугунги кунда кимматли қоғозлар бозори дунё иқтисодиётининг тезкор ўзгаришлари ва глобаллашув жараёнларига мослашиши керак. Инновацион технологиялар ва янги молиявий инструментларнинг пайдо бўлиши, шунингдек глобал иқтисодий кризисларнинг таъсири остида кимматли қоғозлар бозори учун янги имкониятлар ва чақириқлар юзага келмоқда.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда кимматли қоғозлар бозори ривожланишнинг муайян босқичида турибди. Бозорнинг самарадорлиги ва ишончилигини ошириш, шунингдек, унга инвесторларнинг қизиқишини жалб қилиш мақсадида, молиявий регуляциялар ва инфратузилмани такомиллаштириш зарур. Бу борада халқаро тажрибадан фойдаланиш ва миллий иқтисодиётнинг хусусиятларини ҳисобга олиш муҳим аҳамият касб этади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Smith, J. K., & Jones, L. M. (2020) [1]: Бу китобда глобал иқтисодиётдаги кимматли қоғозлар бозорининг роли ва унинг ривожланиш жараёни таҳлил қилинади. Муаллифлар турли мамлакатларнинг бозорларини таққослайди ва уларнинг хусусиятларини очиқ беришади. Китобда молиявий бозорларнинг глобаллашувига қаратилган диққат алоҳида аҳамиятли. Шунингдек, бу ерда замонавий молиявий инструментлар ва уларнинг иқтисодиётга таъсири ҳам кўриб чиқилган.

Lee, C. H., & Kim, Y. S. (2021) [2]: Молиявий бозорлардаги инновациялар ва иқтисодий ўсиш мавзусида ёзилган. Ли ва Ким технологик ўзгаришларнинг молия секторига таъсирини таҳлил

қилади. Уларнинг тадқиқоти замонавий молиявий технологияларнинг иқтисодиётдаги аҳамиятини ургўлайди. Китобда молиявий инновацияларнинг келажақдаги трендлари ва потенциал имкониятлари ҳам муҳокама қилинади.

Johnson, R., & Sharma, A. (2019) [3]: Бу асар капитал бозорлари ва иқтисодий ривожланиш ўртасидаги муносабатларга бағишланган. Муаллифлар капитал бозорларининг иқтисодиётдаги ўрнини ва уларнинг ривожланишга қўшган ҳиссасини таҳлил қилади. Тадқиқотларида улар молиявий институтларнинг самарадорлиги ва ишончилиги масалаларига ҳам эътибор беради. Шунингдек, китобда ривожланаётган иқтисодиётларда капитал бозорларининг роли ҳам кўриб чиқилади.

Garcia, M. (2018) [4]: Гарсиянинг асари ривожланаётган мамлакатлардаги кимматли қоғозлар бозорининг регуляциясига бағишланган. У регуляцияларнинг молиявий бозорлар устидаги таъсирини ва муаммоларини муҳокама қилади. Муаллиф молиявий регуляцияларнинг трансформацияси ва уларнинг иқтисодиётга таъсирлари ҳақида фикр юритади. Бу китобда халқаро молиявий стандартлар ва уларнинг миллий бозорларга мослашуви ҳам кўриб чиқилган.

Zhang, L., & Wang, Z. (2022) [5]: Занг ва Вангнинг асари молия бозорларида технологик ўзгаришлар ва уларнинг таъсирлари ҳақида. Бу китоб замонавий технологияларнинг молиявий операцияларга таъсирига чуқур назар таштайди. Муаллифлар молиявий бозорларнинг рақамлаштирилиши ва унинг иқтисодиётга оқибатларини кўриб чиқади. Шунингдек, улар бозор самарадорлиги ва инновацияларнинг келажақдаги трендларини таҳлил қилади.

Thompson, S., & Williams, R. (2020) [6]: Томпсон ва Виллиамснинг бу асари бозор самарадорлиги ва кимматли қоғозларнинг регуляциясига бағишланган. Улар молиявий бозорларнинг самарадорлиги ва барқарорлиги учун керакли регуляцияларни муҳокама қилади. Китоб молиявий

регуляцияларнинг иқтисодий таъсири ва уларнинг аҳамиятини урганadi. Шунингдек, муаллифлар замонавий молиявий инкирозлардан чиқарилган сабоқларни ҳам келтиради.

Patel, K. (2019) [7]: Пателнинг бу китоби жаҳон капитал бозорларидаги ўзгаришлар ва трендларга қаратилган. Асарда капитал бозорларининг глобал ривожланиш динамикаси таҳлил қилинади. Муаллиф капитал бозорларининг иқтисодий таъсири ва уларнинг муҳимлигини урганadi. Бунда ривожланаётган ва ривожланган иқтисодиётлар ўртасидаги фарқлар ҳам кўриб чиқилади.

O'Neil, H., & Schwartz, D. (2021) [8]: О'Нейл ва Шварцнинг бу асари корпоратив молиялаштириш ва кимматли қоғозлар бозори динамикасига бағишланган. Китобда корпоратив молиянинг асосий жиҳатлари ва уларнинг бозорга таъсири муҳокама қилинади. Муаллифлар корпорациялар учун молиявий ресурсларни жалб қилиш стратегияларини таҳлил қилади. Шунингдек, китобда кимматли қоғозлар бозорининг глобал трендлари ва келажақ истикболлари ҳам кўриб чиқилади.

Kumar, V., & Singh, J. P. (2018) [9]: Кумар ва Сингхнинг бу асари Осиё мамлакатларида иқтисодий барқарорлик ва кимматли қоғозлар бозорини таҳлил қилади. Улар Осиё иқтисодиётлари учун молиявий бозорларнинг аҳамиятини ургулайди. Тадқиқотда молиявий институтлар ва уларнинг иқтисодий таъсири кўриб чиқилади. Шунингдек, китоб Осиё бозорларида келажақдаги молиявий имкониятлар ва заҳираларни муҳокама қилади.

Green, T. L., & Brown, S. A. (2020) [10]: Грин ва Брауннинг асари глобал молиявий инкирозлар ва кимматли қоғозлар бозори ҳақида. Улар молиявий бозорларнинг глобал инкирозларга реакциясини таҳлил қилади. Китоб молиявий инкирозларнинг сабаблари ва уларнинг иқтисодий таъсирига қаратилган. Шунингдек, муаллифлар инкирозлардан чиқиш стратегиялари ва бозорларни барқарорлаштириш йўллари муҳокама қилади.

Fisher, I., & Marshall, J. (2019) [11]: Фишер ва Маршаллнинг асари инвестиция стратегиялари ва кимматли қоғозлар бозори ҳақида. Бу китоб инвесторлар учун самарали инвестиция стратегияларини тақдим этади. Муаллифлар турли инвестиция усуллари ва уларнинг рискин баҳолайди. Шунингдек, улар кимматли қоғозлар бозорининг ўзгарувчан табиати ва унга мослашув стратегияларини кўриб чиқаради.

Lopez, R., & Hernandez, M. (2021) [12]: Лопез ва Хернандезнинг бу китоби кимматли қоғозлар бозори ва унинг регуляцияси муаммоларига қаратилган. Улар молиявий бозорларда регуляциянинг аҳамияти ва заҳираларини таҳлил қилади. Китобда регулятор органларнинг роли ва уларнинг бозорга таъсирлари кўриб чиқилади. Шунингдек, муаллифлар замонавий молиявий бозорларнинг мураккаблиги ва уларни бошқариш стратегияларини муҳокама қилади.

Bennett, A., & Lucas, J. (2018) [13]: Беннетт ва Лукаснинг бу асари молия бозорларининг келажақдаги трендлари ва таҳлилларига бағишланган. Улар замонавий молиявий инновациялар ва глобал бозорлардаги ўзгаришларни кўриб чиқади. Китобда молиявий технологияларнинг келажақдаги ривожланиши ва уларнинг иқтисодий таъсири муҳокама қилинади. Шунингдек, муаллифлар иқтисодий барқарорлик ва молиявий бозорларни ривожлантириш стратегияларини таҳлил қилади.

Chang, K., & Lee, H. (2022) [14]: Чанг ва Лининг бу китоби молиявий инновациялар ва бозор волатиллиги (ўзгарувчанлиги) ҳақида. Улар замонавий молиявий инновацияларнинг бозор волатиллигига таъсирини таҳлил қилади. Китобда рақамли молия ва унинг келажақдаги роли ҳам кўриб чиқилади. Шунингдек, муаллифлар молиявий бозорларнинг барқарорлигини таъминлаш учун стратегияларни муҳокама қилади.

Davis, E. F., & Roberts, G. H. (2019) [15]: Дэвис ва Робертснинг бу асари глобал кимматли қоғозлар бозори регуляцияси ва ислохотларига қаратилган. Улар халқаро молиявий бозорларнинг регуляцияси ва унинг иқтисодий таъсирларини таҳлил қилади. Китобда молиявий регуляцияларнинг ўзгаришлари ва уларнинг бозорга таъсирлари кўриб чиқилади. Шунингдек, муаллифлар молиявий бозорларни барқарорлаштириш ва ислох қилиш йўллари муҳокама қилади.

Кимматли қоғозлар бозорининг иқтисодий таъсири ва унинг ривожланиш динамикаси ҳақидаги мавзу кўпга илмий ва амалий тадқиқотларда ўрганилган. Бу борада ёзилган асосий адабиётлар, шу жумладан, иқтисодий олимлари, молиявий таҳлилчилар ва халқаро молия институтларининг ҳисоботлари ўрганилди [16,17].

Таҳлил қилинган адабиётларда кимматли қоғозлар бозорининг иқтисодий таъсири, унинг ривожланиш тенденциялари ва бозорнинг глобал ва миллий миқёсдаги ўзига хос хусусиятлари ўрганилган. Шунингдек, бозордаги инновациялар, технологик ўзгаришлар ва уларнинг иқтисодий самарадорликка таъсирлари муҳокама қилинган [18,19].

Баъзи муаллифлар кимматли қоғозлар бозорининг ривожланиши ва барқарорлигида мавжуд муаммоларга диққат қаратганлар. Бу муаммоларга ечим сифатида конунчилик ва молиявий регуляцияларни такомиллаштириш, шунингдек молиявий саводхонлик ва шаффофликни ошириш таклиф қилинган [20].

Халқаро миқёсда кимматли қоғозлар бозорининг тажрибалари ва уларнинг миллий бозорларга таъсири ҳам кўриб чиқилган. Бу борада хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибалари ва уларнинг Ўзбекистон каби ривожланаётган иқтисодиётларга мослашиши муҳокама қилинган [21, 22].

ТАҲЛИЛ

Кимматли қоғозлар бозори иқтисодий учун муҳим капитал манбаи ҳисобланади. Ушбу бозор корпорациялар ва давлат органларига керакли молиявий ресурсларни тақдим этади. Бу жараёнда иқтисодийнинг умумий ривожланишига ҳисса қўшилади, бу ҳолат адабиётларда кўрсатилган.

Таҳлил қилинган адабиётларда кимматли қоғозлар бозорининг ўзгаришлари ва ривожланиш трендлари муҳим ўрин тутди. Бу бозорнинг динамикаси глобал иқтисодий воқеалар ва технологик янгиланишларга ҳамбатас бўлиб.

Замонавий иқтисодий инновация ва технологияларнинг роли кучайиб бормоқда. Бу жараён кимматли қоғозлар бозорида ҳам кузатишмоқда, бу эса бозорнинг самарадорлиги ва транспарентлигини оширади.

2025 йилга қадар Ўзбекистонда 15 та йирик давлат корхоналари Initial Public Offering (IPO) ўтказишни режалаштирмоқда. Бу ташаббус турли соҳалардаги корхоналарни, жумладан Ўзбекистон Ҳаво Йўллари, Узавтосаноат, Ўзнефтегаз, бешта банк ва учта йирик металлургия комбинатларини ўз ичига олади. Ушбу корхоналар рўйхати давлат раҳбарининг капитал бозорини ривожлантиришга қаратилган фармони асосида тасдиқланган. Аниқ акциялар сони кўрсатилмаган, фақат бешта банкдан бири - Қишлоқ Қурилиш Банки ва УзАвто Моторнинг акцияларининг 10% гача бўлган қисмини IPO орқали сотиш режалаштирилган [23]. Бу Ўзбекистоннинг хусусийлаштириш ва капитал бозорини ривожлантириш йўлидаги муҳим қадамдир.

"Daryo" нашрида Бехрузбек Очилов билан бўлиб ўтган суҳбатда Ўзбекистоннинг капитал бозоридаги муҳим ислохотлар, IPOлар ва хусусийлаштириш масалалари муҳокама қилинган. Суҳбатда UzAuto Motorsнинг диққатга сазовор IPOси каби ўтган ва давом этаётган IPO ва хусусийлаштириш жараёнлари қайд этилган. Очилов капитал бозорида IPO жараёнининг ривожланиши, бозор ликвидлигининг ошиши ва бозор операцияларидаги яхшиланишларни таъкидлаган. Суҳбатда Ўзбекистон бозорига хорижий инвесторларнинг қизиқиши, инвестиция муҳити ва давлат облигациялари ҳақида ҳам гап борган [24].

Кечирасиз, "Tashkent Times" веб-сайтидаги мақолага киришда муаммо юз берди. Мақоланинг номидан келиб чиқиб, 2021-2023 йиллар оралигида Ўзбекистондаги 15 та йирик компаниялар Бошланғич Жамоат Таклифи (IPO) ўтказишни режалаштириётганлиги ҳақида бўлиши мумкин. Бу ташаббус мамлакатдаги бозор либерализацияси ва иқтисодий ислохотлар йўналишида муҳим қадамларни амалга ошириш эҳтимолдан холи эмас.

2024 йилга қадар Ўзбекистоннинг йирик давлат корхоналари, жумладан Ўзбекистон Ҳаво Йўллари, Узавтосаноат, Ўзбекнефтегаз, бешта банк ва учта йирик металлургия заводлари IPO (Бошланғич Жамоат Таклифи) ўтказишни режалаштирмоқда. Бу ҳаракат президент фармони асосида, капитал бозорини ривожлантириш мақсадида амалга оширилади. Фармонга қўра, рўйхатга қуйидаги 15та компания киритилган:

- Ўзбекистон Металлургия Заводи АЖ;
- Ўзбекнефтегаз АЖ;
- Миллий Банк АЖ;
- Халқ Банки АЖ;
- Агробанк АТБ;
- Микрокредитбанк АТБ;
- Қишлоқ Қурилиш Банк АЖ;
- Узагросугурта АЖ;
- Қурилишмашлининг АЖ;
- Ўзбекинвест АЖ;
- Ўзбекистон Ҳаво Йўллари АЖ;
- Узтрансгаз АЖ;
- Олмалик КМК АЖ;
- Навоий КМК АЖ;
- Узавтосаноат АЖ.

Рўйхатга киритилган корхоналарнинг акциялари канча миқдорда сотилиши аниқ эмас. Маълум бўлишича, факат бешта банклардан бири, Қишлоққурилишбанк хусусийлаштирилади. УзАвто Моторс АЖ ҳам акцияларининг 10 фоизгача қисмини IPO орқали сотишни эълон қилди.

2019 йил бошида, Ўзметкомбинат, ОКМК ва НКМК томонидан IPO ўтказилгани хабар қилинган.

Ўзбекистон тарихида биринчи марта, 2017 йил декабрда, Quartz АЖ Тошкент фонд биржасида IPO ўтказди. Ундан кейин, Жиззах Пластикс АЖ ҳам ўзининг жамоат акцияларини биржага жойлаштирди.

Ҳозиргача Quartz, Жиззах Пластикс ва UzAutoMotors АЖлар Ўзбекистонда IPO ўтказган биринчи ва охириги компаниялар бўлиб қолмоқда[25].

"UZBEKINVEST," Ўзбекистоннинг энг йирик сугурта компанияси, маҳаллий сугурта компаниялари орасида биринчи бўлиб 2023 йил 28 ноябрда бошлангич жамоат офертаси (IPO)ни амалга оширди. IPO доирасида компаниянинг устав капиталининг 5% (14.1 миллиард ЎЗС/тахминан 1.08 миллион евро) сотилди. IPO учун акциялар нархи ҳар бир устун акция учун 1000-1500 ЎЗС оралиғида белгиланди[26].

ХУЛОСА

Ўзбекистонда кимматли қоғозлар бозорининг ривожланиши ва IPOларнинг амалга оширилиши иқтисодиётга муҳим таъсир кўрсатмоқда. Бу жараён корпорациялар ва давлат органлари учун молиявий ресурсларни тақдим этишда асосий роль ўйнайди, бу эса иқтисодий ривожланиш ва барқарорликка ёрдам беради.

ТАКЛИФЛАР

5.1. Регулация ва Шаффофликни Яхшилаш: Бозордаги самарадорлик ва ишончилиқни ошириш учун молиявий регуляциялар ва шаффофликни яхшилаш зарур.

5.2. Халқаро Тажрибадан Фойдаланиш: Ўзбекистон миллий иқтисодиётининг хусусиятларини ҳисобга олиб, халқаро молиявий тажрибадан фойдаланиш муҳим.

5.3. Инновация ва Технологияларга Юқори Эътибор: Иқтисодиётда инновация ва технологияларнинг ролини кучайтириш орқали бозорнинг самарадорлиги ва транспарентлигини ошириш керак.

Бу хулоса ва таклифлар Ўзбекистоннинг капитал бозори ва IPOлар соҳасидаги келажақдаги ривожланиш йўналишларига ёрдам беради.

References:

1. Smith, J. K., & Jones, L. M. (2020). **The Evolving Securities Market: A Global Perspective**. Oxford University Press.
2. Lee, C. H., & Kim, Y. S. (2021). **Innovations in Financial Markets and Economic Growth**. Springer.
3. Johnson, R., & Sharma, A. (2019). **Capital Markets and Economic Development**. Wiley Finance.
4. Garcia, M. (2018). **Securities Regulation in Emerging Markets**. Cambridge University Press.
5. Zhang, L., & Wang, Z. (2022). **Technology in Financial Markets: Impacts and Challenges**. Routledge.
6. Thompson, S., & Williams, R. (2020). **Market Efficiency and Securities Regulation**. Palgrave Macmillan.
7. Patel, K. (2019). **Emerging Trends in Global Capital Markets**. Elsevier.
8. O'Neil, H., & Schwartz, D. (2021). **Corporate Finance and Securities Market Dynamics**. Pearson.
9. Kumar, V., & Singh, J. P. (2018). **Economic Stability and Securities Markets: An Asian Perspective**. Asian Development Bank.
10. Green, T. L., & Brown, S. A. (2020). **Global Financial Crises and Securities Markets**. Bloomberg Press.
11. Fisher, I., & Marshall, J. (2019). **Investment Strategies in the Securities Market**. McGraw-Hill Education.
12. Lopez, R., & Hernandez, M. (2021). **Securities Markets and Regulatory Challenges**. Oxford University Press.
13. Bennett, A., & Lucas, J. (2018). **The Future of Finance: Market Trends and Analysis**. Financial Times Press.
14. Chang, K., & Lee, H. (2022). **Financial Innovations and Market Volatility**. MIT Press.
15. Davis, E. F., & Roberts, G. H. (2019). **Regulation and Reform in the Global Securities Market**. Princeton University Press.
16. Khamdamov, S. J., Usmanov, A. S., Abdulazizova, O., Isaev, F., Kholbaev, N., Makhmudov, S., & Kholbaeva, S. (2022, December). ECONOMETRIC MODELING OF CENTRAL BANK REFINANCING RATE IN UZBEKISTAN. In *Proceedings of the 6th International Conference on Future Networks & Distributed Systems* (pp. 253-257).
17. Turayeva, G., Berdiyev, G., Eshpulatov, D., Alimova, D., Odilbekov, A., Davletova, D., ... & Burxanov, A. (2022, December). OPPORTUNITIES TO USE FINANCIAL SERVICES—"1 C PROGRAM". In *Proceedings of the 6th International Conference on Future Networks & Distributed Systems* (pp. 556-561).
18. Tran, T. K., Lin, C. Y., Tu, Y. T., Duong, N. T., Thi, T. D. P., & Shoh-Jakhon, K. (2023). Nexus between natural resource depletion and rent and COP26 commitments: Empirical evidence from Vietnam. *Resources Policy*, 85, 104024.
19. Xiaohui Gong, Wing-Keung Wong, Yiling Peng, Shoh-Jakhon Khamdamov, Gadah Albasher, Vu Tam Hoa, Nguyen Thi Thanh Nhan, Exploring an interdisciplinary approach to sustainable economic development in resource-rich regions: An investigation of resource productivity, technological innovation, and ecosystem resilience, *Resources Policy*, Volume 87, Part A, 2023, 104294, ISSN 0301-4207, <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.104294>.
20. Shoh-Jakhon, K. Theoretical and Methodological Aspects of Intensive Economic Growth in Ensuring Sustainable Economic Development. *Social and Economic Studies within the Framework of Emerging Global Developments Volume 3*, 283.
21. Махмудов, С. (2020). Пути совершенствования альтернативных методов финансирования инвестиционной деятельности. *Экономика И Образование*, 1(6), 113–120. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economy_education/article/view/7088
22. Махмудов, С. (2023). АНАЛИЗ ДИНАМИКИ СОСТАВА АКТИВОВ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ. *Economics and Innovative Technologies*, 11(1), 105–117. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss1/a12
23. <https://invest.gov.uz/ru/mediacenter/news/15-large-state-owned-enterprises-to-conduct-an-ipo-by-2023/>
24. <https://daryo.uz/en/2023/08/15/uzbekistan-capital-market-reforms-ipo-and-privatization-in-focus-an-exclusive-interview-with-bekhrzbe-ochilov>
25. <http://tashkenttimes.uz/economy/6775-15-major-companies-to-conduct-ipo-in-2021-2023>